

MARIA MIDUCH

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków

SYBILLIAŃSKA DROGA DO POZNANIA BOGA. IV KSIĘGA SYBILLIAŃSKA DROGOWSKAZEM DLA POGAN

Słowa kluczowe: *IV Księga sybilliańska*, nawrócenie, pogaństwo, apokaliptyka żydowska

1. Wprowadzenie. 2. Ogólna charakterystyka dzieł sybilliańskich. 3. Sybilliańskie orędzie dla świata. 4. Bóg dostępny dla wszystkich

1. WPROWADZENIE

Diaspora żydowska, wraz z owocami, jakie zrodziła prezentowana przez nią teologia, to środowisko niezwykle barwne i interesujące, także ze względów naukowych. Zanurzone w pogański świat żydowskie enklawy musiały wejść w reakcję z otaczającymi je społecznościami. Wpływ środowisk, w jakich znaleźli się Żydzi, widoczny jest także w teologii, jaką prezentuje *galut*¹. Teologiczna myśl diaspory będzie różna od tej prezentowanej przez judaizm palestyński. Z łatwością możemy to dostrzec na przykładzie ksiąg biblijnych, które zrodziły się poza ojczyzną Żydów. Zapisane po grecku święte teksty, które weszły do katolickiego kanonu Pisma Świętego, wnoszą do świata biblijnego myśl różną od semickiego spojrzenia na świat². Greckie pojmowanie rzeczywistości, oświecone wiarą w jedyne Boga Stworzyciela, znajduje swoje miejsce wśród Pism natchnionych. Studia nad Biblią nie będą mogły więc pominąć żydowskiej diaspory, a co za tym idzie także i innych nie kanonicznych jej wytworów.

Naukowa refleksja nad apokryficznymi dziełami zrodzonymi w żydowskich społecznościach na obczyźnie może okazać się niezwykle pomocna do lepszego poznania tego specyficznego środowiska, jego teologii i sposobu funkcjonowania. Głębsze wniknięcie w diasporę może z kolei rzucić nowe światło nie tylko na biblijne księgi powstałe w jej obrębie, ale także na chrześcijaństwo rozprzestrzeniające się poza obrębem żydowskiej ojczyzny.

¹ Termin *galut* jest hebrajskim odpowiednikiem greckiej nazwy *diaspora*. Oznacza rozproszenie i stosowany był pierwotnie do przesiedlenia Babilońskiego, jednak z czasem jego użycia stało się bardziej ogólne. Por. S. Jędrzejewski, *Judaizm diaspory okresu Drugiej Świątyni*, *Seminare* 27 (2010), 9.

² Por. S. Jędrzejewski, *Biblia i judaizm*, Kraków 2007, 14–20.

Szczególnie ciekawym okresem kształtowania się teologicznej myśli diaspory jest I w. po Chr., kiedy to zapadają decyzje odnośnie do żydowskiego kanonu świętych ksiąg³ oraz kiedy z łona judaizmu wyodrębnia się chrześcijaństwo⁴. Dodatkowo wpływ na teologię diaspory ma sytuacja polityczna i społeczna tego okresu⁵.

2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA DZIEŁ SYBILLIAŃSKICH

Wśród pism apokryficznych powstałych w kręgu greckiej diaspory żydowskiej znajduje się kolekcja Ksiąg, które odwołują się do starożytnej, pogańskiej wieszczki Sybilli. Teksty te mogą stanowić szczególny przykład literatury żydowskiej kręgu profetycznego, która przyjęła formę apokaliptyczną⁶. Ich wyjątkowości możemy dopatrywać się w pogańskich początkach tradycji sybilliańskiej. Jakkolwiek ruch proroczy obecny był nie tylko w starożytnym Izraelu, to jednak religijna tradycja żydowska, związawszy bardzo mocno profetyzm ze sferą polityczną i społeczną swojego narodu, dbała o jego czystość i nieskażenie pogaństwem⁷. Jednakże judaizm diaspory, o wiele bardziej narażony na pogańskie wpływy niż judaizm palestyński, stykał się z różnymi formami kultu swoich sąsiadów. To właśnie w diasporze Żydzi spotkali się z tradycją sybilliańską, która swoje korzenie ma w kulturze greckiej i rzymskiej⁸. Przepowiednie, przybierające formę natchnionych mów prorockich, w starożytnym świecie cieszyły się wielką popularnością⁹. Wśród nich szczególnie miejsce zajmowała Sybilla – wieszczka będąca wyjątkowym autorytetem.

Skąd pochodzi imię nadane owej słynnej prorokini? Jego etymologia nie jest jasna. Zwykło się je łączyć z dwoma greckimi słowami: σιός (= Θεός) oraz βόλλα. Jednak jest to jedynie hipoteza pochodzenia imienia Sybilli, z którą powiązano wiele dzieł literackich¹⁰. Podobnie jak niepewne jest pochodzenie imienia nadanego starożytnej prorokini, równie niepewna jest jej identyfikacja z konkretną osobą lub konkretnym miejscem kultu, w którym miałyby posługiwać. Nie budzi wątpliwości jedynie umiejscowienie jej w kręgu kultury grecko-rzymskiej. Prawdopodobne wydaje się także umieszczenie początków jej tradycji w Erytrei, skąd jej sława miałyby rozejść się po całym ówczesnym cywilizowanym świecie¹¹.

Sybilliańskie wyrocznie dotarły także do kręgów żydowskiej diaspory, wzbudzając zainteresowanie w wyznawcach jedynego Boga. Wierni swojej wierze, a jednak

³ Por. A. Sanecki, *Kanon biblijny*, Kraków 2008, 38–39.

⁴ O wyodrębnianiu się chrześcijaństwa z judaizmu zobacz szerzej: M. Rosik, *Kościół a synagoga (30–313 po Chr.)*. Na rozdrożu, Wrocław 2016, 265–410.

⁵ Por. J. Ciecieląg, *Żydzi w okresie drugiej świątyni. 538 p. Chr.–70 po Chr.*, Kraków 2011, 400–401.

⁶ Por. *Pisma apokaliptyczne i testamenty*, red. M. Parchem, Kraków 2010, 88.

⁷ Por. J.J. Collins, *The Sibylline Oracles of Egyptian Judaism*, Missoula 1974, 15.

⁸ Por. J.R. Bartlett, *Jews in the Hellenistic World. Josephus, Aristaeus, The Sibylline Oracles, Eupolemus*, Cambridge 1985, 35.

⁹ Por. J.J. Collins, *The Sibylline Oracles*, w: *Jewish Writings of Second Temple Period*, red. M. Stone, Assen–Philadelphia 1984, 357.

¹⁰ Por. tamże, 1.

¹¹ Por. J.R. Bartlett, dz.cyt., 36.

zanurzeni w pogańskiej codzienności, wyznawcy judaizmu dostrzegli wielki autoritet, jakim cieszyły się przepowiednie wieszczki. Postanowili oni wykorzystać tradycję sybilliańską w służbie swojego Boga¹². To właśnie tą drogą, poprzez żydowską diasporę, Sybilla zagościła także w świecie chrześcijańskim¹³.

Najbardziej charakterystyczny przykład tekstów sybilliańskich stanowi zbiór XII ksiąg, który ze względu na pomyłkę w przyporządkowaniu poszczególnych części numerowany jest od I do VIII i od XI do XIV¹⁴. Na ogół jako środowisko powstania w księgach od III do V oraz XI do XIV wskazuje się krąg tradycji judaistycznej. Natomiast księgi VII i VIII przypisuje się chrześcijańskiemu autorowi¹⁵. Należy jednak pamiętać, iż podział ten jest uogólniony. W księgach, które włączone są w tradycję żydowską, można bowiem znaleźć chrześcijańskie interpolacje¹⁶.

Wśród przypisywanych środowisku judaistycznemu tekstów sybilliańskich wyróżnia się IV księga. Jest ona szczególnie ze względu na okres swojego powstania oraz idee teologiczne, jakie prezentuje. Datacja owego dzieła nie budzi wątpliwości w świecie naukowym. Jego powstanie przypada na okres między rokiem 70 r., kiedy Tytus zburzył Świątynię Jerozolimską, a wybuchem w 132 r. po Chr. żydowskiego powstania. Niektórzy badacze uważają, że jako górną granicę można przyjąć nawet 80 r. po Chr., na co miałby wskazywać brak wzmianek o późniejszych wydarzeniach¹⁷. Za autora *IV Księgi sybilliańskiej* zwykło się uważać Żyda pochodzącego z diaspory, który zafascynowany fenomenem popularności wyroczni przypisywanych Sybilli, postanowił adaptować je do swoich celów. Pod imieniem słynnej wieszczki staje się głosi-cielem prawdy o jedynym, prawdziwym Bogu, który włada całym światem.

Swoje przesłanie autor *IV Księgi sybilliańskiej* przedstawia, odwołując się do poszczególnych wydarzeń, dobrze znanych pierwszym odbiorcom wyroczni. Są to bolesne i krwawe fakty z historii starożytnego świata¹⁸. Sybilla odnosi swoich odbiorców do zdarzeń, które stały się udziałem krajów leżących w basenie Morza Śródziemnego. To na nich koncentruje się jej uwaga¹⁹. Wśród opisów nieszczęść, jakie spadły na różne narody, znajduje się wzmianka także o tych, które dotknęły naród żydowski. Jednak nie poświęcono im zbyt wiele miejsca. W tekście Księgi znajdujemy jedynie wzmiankę o „ziemi Judejczyków” (por. 4 Syb 127) oraz o mieszkańcach Jerozolimy, zwanych tutaj „Solimami” od greckiej nazwy miasta. Odczuwalny jest tu dystans do tego, co dla judaizmu palestyńskiego najświętsze i najważniejsze. Sybilla wyraźnie zaznacza w ten sposób swoje związanie ze światem, w którym zanurzona jest żydowska diaspora. Podkreślać to może również język, w jakim powsta-

¹² Por. S. Mędała, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, Kraków 1994, 284.

¹³ Por. *Pisma apokaliptyczne...*, dz.cyt., 88.

¹⁴ Por. J.J. Collins, *The Sibylline Oracles...*, dz.cyt., 357.

¹⁵ Por. *Pisma apokaliptyczne...*, dz.cyt., 89.

¹⁶ Por. J.J. Collins, *The Sibylline Oracles...*, dz.cyt., 371.

¹⁷ Por. tamże, 363.

¹⁸ Por. *Apokryfy Starego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, 344.

¹⁹ Por. A.M. Denis, *Introduction à la littérature religieuse judéo-hellénistique*, t. 2, Turnhout 2000, 947.

ła *IV Księga sybilliańska*. Jest to język wzorowany na homeryckiej grece²⁰. Także i przez ten zabieg autor wyraźnie identyfikuje się z wielkim, greckim dziedzictwem.

IV Księga sybilliańska może być zaliczana do dzieł apokaliptycznych, pomimo odmienności swojej formy²¹. To szczególnie przykładowy wytwór środowiska apokaliptyków żydowskich. Ich zakorzenienie w diasporze w znaczący sposób wpływa na kształt całego dzieła. Jednak także i tu, w sybilliańskiej wyroczni, znajdujemy odniesienie do tematu, względem którego środowiska apokaliptyczne żywiły szczególnie predylekcję. Eschatologia pojawia się w orędziu, jakie głosi wielka wieszczka. Nie poświęca się jej tyle uwagi, co w innych apokalipsach żydowskich tego okresu²², jednak i ona jest tu obecna.

3. SYBILLIAŃSKIE ORĘDZIE DLA ŚWIATA

IV Księga sybilliańska rozpoczyna się od zwrotu do słuchaczy, który ma on na celu skupienie ich uwagi na jej słowach. *Sluchaj ludu pysznej Azji i Europy* (w. 1)²³, woła wieszczka, określając w ten sposób grono swoich odbiorców. Już te pierwsze słowa dzieła pozwalają czytelnikowi zorientować się, że orędzie, jakie ma do przekazania prorokini, skierowane jest do całego ówczesnego, cywilizowanego świata. Sybilla z pogan zamieszkujących tereny jej wpływu czyni sobie słuchaczy i odbiorców. By wzmocnić swój autorytet, obnaża w kolejnych wersach fałsz kultu pogańskich bożków. Natomiast na jedyne Boga Stwórcę wskazuje jako na źródło swojego natchnienia.

Zapowiada ona swoim słuchaczom treść orędzia. Będzie ono skoncentrowane na historii ludzkości, podzielonej na dziesięć okresów. Zabieg periodyzacji, z którym się tu spotykamy, jest bardzo charakterystyczny dla żydowskich pism apokaliptycznych²⁴. Zanim jednak wieszczka przejdzie do przedstawienia i interpretacji wydarzeń historycznych dobrze znanych jej współczesnym, skupi się na sprawiedliwych i bogobojnych mieszkańcach ziemi, przeciwstawiając ich ludziom przewrotnym i bezbożnym. W miejscu tym dochodzi do głosu, tak lubiany i popularny wśród apokaliptyków, dualistyczny obraz świata²⁵.

Wart uwagi jest sposób przedstawienia przez autora *IV Księgi sybilliańskiej* ludzi bogobojnych. Prorokini nie łączy ich z kultem w jakiegokolwiek świątyni, czy

---

²⁰ Wskazują na to używane przez autora tekstu końcówki deklinacyjne, charakterystyczne dla stylu Homera, np: πολυφθόγγιοι, μεγάλοιο (klasyczne formy tych wyrazów są następujące: πολυφθοόγγου, μεγάλου).

²¹ Por. *Pisma apokaliptyczne...*, dz.cyt., 88

²² W podobnym okresie powstały: *IV Księga Ezdrasza*, *II Księga Barucha* oraz *Apokalipsa Abrahama*. Są to typowe apokalipsy żydowskie, gdzie temat rzeczy ostatecznych wydaje się dominować. Por. M. Miduch, *Apokalipska żydowska o nadziei*, Kraków 2012.

²³ Tłumaczenie własne za: *Oracula Sibilliana*, red. C. Alexandre, Paris 1869.

²⁴ Por. Ch. Dohmen, G. Stemberger, *Hermeneutyka Biblii Żydowskiej i Starego Testamentu*, Kraków 2008, 34.

²⁵ Por. R. Rubinkiewicz, *Apokalipska u progu ery chrześcijańskiej*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 41 (1988), 53.

też składanymi ofiarami, a jedynie z pobożnym życiem wypełnionym modlitwą (por. w. 26), w którym nie będzie przemocy i bezwstydu (por. w. 31–34). Nagroda za takie życie ma przyjść po sędzie, który nad ludźmi będzie sprawował Bóg. W ten sposób Sybilla wyprzedza ziemską historię i wybiega do przodu, przedstawiając wydarzenia dziesiątego okresu (por. w. 47).

Po tym krótkim wprowadzeniu prorokini wraca jednak do chronologii, by omówić wydarzenia, które składają się na kolejne okresy historii. Rozpoczyna od panowania Asyryjczyków, malując ich potęgę i władzę nad światem (por. w. 49–50). Jednak i ona nie trwała wiecznie. Jej koniec związany był z kataklizmem powodzi, która nawiedziła ich królestwo. Po Asyryjczykach władzę nad światem obejmą Medowie. Ich panowaniu, według Sybilli, miały towarzyszyć znaki na niebie oraz trzęsienie ziemi (por. w. 56–58). Kres ich władzy położą Persowie, których królestwo „będzie największe na świecie” (por. w. 65). Następnie na arenę dziejów wstąpi Grecja, a po niej Rzym. Teraz wojna rozprzestrzeni się po całym świecie, niosąc ze sobą ból i cierpienie. Wiele krain zamieni się w pole bitwy, wiele ludów doświadczy przemocy, a temu wszystkiemu będą towarzyszyć zjawiska naturalne, takie jak: powódzie, trzęsienia ziemi, zaćmienia słońca czy wybuchy wulkanów.

Im bliższa współczesnym czasom jest historia, którą opowiada Sybilla, tym bardziej przedstawia ją szczegółowo. Możemy dostrzec tu aluzje do kolejnych rzymskich podbojów, krwawych rządów Nerona, upadku Jerozolimy. Wydarzenia te, podobnie jak wcześniejsze, przeplatają się z kataklizmami świata przyrody. Maluje to przed oczami czytelników obraz chaosu i zniszczenia, jakie pustoszy świat. Sybilla, przedstawia swoimi odbiorcom tragiczną sytuację ludzkości, pragnie wzbudzić w nich chęć ocalenia i zaradzenia złu szerzącemu się w świecie.

Ratunkiem tym ma być zwrócenie się do prawdziwego, jedynego Boga (por. w. 159–170). Wieszczka podaje sposób, w jaki można to uczynić. Konieczne jest odsunięcie od siebie wszelkiej nieprawości, zmycie z siebie wszelkich przewinień i zanoszenie do Boga próśb o wybaczenie. Szczerze nawrócenie ludzi może ich uratować od gniewu Bożego. Gdyby jednak ono nie nastąpiło, na świat i jego mieszkańców spadnie straszliwa kara.

Sybilla, przechodząc do opisu Bożego gniewu, zaznacza, że jest on wynikiem braku skruchy i może być zawieszony, kiedy tylko ludzkość ukorzy się przed Stwórcą (por. w. 165–166). Boża kara dla bezbożnego świata jest powiązana z żywiołem ognia. To on, spadając na ziemię, zniszczy ją doszczętnie, pochłaniając wszystko, co spotka na swojej drodze. Jest on wyrazem Boskiego gniewu, który nie uspokoi się, dopóki z ziemi nie zostanie sam popiół (por. w. 175). Dopiero kiedy złość Najwyższego ostudzi się, wskrzesi on z pozostałych po pożarze prochów ludzi, których osądzi. Bezbożnych spotka kara wiecznego potępienia, sprawiedliwi będą cieszyć się życiem w obecności samego Stwórcy. To właśnie wizją ich szczęścia Sybilla kończy swoją wieszczą mowę.

4. BÓG DOSTĘPNY DLA WSZYSTKICH

Autor *IV Księgi sybilliańskiej*, prezentując swoim odbiorcom obraz świata zmierzającego ku końcowi, stawia sobie za cel skłonienie słuchaczy ku prawdziwemu Bogu. Charakterystyczne owego dzieła jest to, iż jego adresatem są poganie: „lud Azji i Europy” (por. w. 1). Mimo iż Księga łączona jest ze środowiskiem żydowskiej diaspory, to jednak wykracza ona poza jej granice. W tym miejscu należałoby zastanowić się, czy aby na pewno autorem owego dzieła jest Żyd, czy raczej ktoś z kręgu *theosebeis* – „bojących się Boga”²⁶. Taką hipotezę może potwierdzać środowisko odbiorców wyroczeni. Poganin, zafascynowany Stwórcą, chce przekazać innym, nieświadomym istnienia jedyne Boga, prawdę o Nim. Nie odnosi się do tego, co charakterystyczne w żydowskiej religijności. Nie wspomina o przymierzu, prawie, kulcie świątynnym czy synagogałnym, mówi jedynie o odwróceniu się od nieprawości i chwaleniu prawdziwego Boga.

Niezależnie od tego, kto jest autorem słów przypisywanych starożytnej wieszczce, warto zwrócić uwagę na otwartość, jaką charakteryzuje się przedstawiana przez nią teologia. Ratunek jest dostępny dla każdego – nie tylko dla tego, kto pochodzi z Narodu Wybranego. Bóg i oddawana mu cześć tracą tu znamiona nacjonalistyczne. Sybilla przekonuje swoich słuchaczy, iż zbawienie rozumiane tu jako ocalenie od chaosu, zła panoszącego się w świecie, a także jako szczęśliwość wieczna. Jest ona w zasięgu ręki każdego, kto się nawróci. Auror sybilliańskiej wyroczeni wydaje się głęboko zaangażowany w orędzie, które głosi. Sięga po wszystkie dostępne mu środki, by nakłonić swoich słuchaczy do refleksji, podjęcia drogi przemiany.

Sam wybór pogańskiej wieszczki na propagatorkę idei jedyne Boga może wydać się zaskakujący. A jednak, tak jak wspomniano wcześniej, ta ascetyczna prorokini cieszyła się wielkim autorytetem i poważaniem na całym starożytnym, bliskim wschodzie. Jej słowa były cenione i brane pod rozwagę. Tak więc to nie przypadek, że ktoś powiązany ze środowiskiem greckim, a zarazem z kultem jedyne Boga, wybiera właśnie Sybillę. Nadaje się ona doskonale do celu, jaki sobie zamierzył: ukazać zagubionym poganom prawdziwego Boga. Słowa zwykłego człowieka nie odniosą takiego skutku jak słowa wielkiej prorokini, szanowanej w środowisku pogańskim. Zmuszą one do zastanowienia, a może nawet staną się bezpośrednią przyczyną nawrócenia?

Nie przypadkowe jest również nawiązanie do apokaliptyki jako rodzaju literackiego²⁷. W trudnych czasach I w. po Chr. był to cieszący się dużą popularnością sposób przekazu. Odpowiednie przedstawienie swej myśli czytelnikowi zwiększało szansę na osiągnięcie zamierzonego celu. Przesłanie podane w sposób atrakcyjny

²⁶ Szerzej o zjawisku „bojących się Boga” zob: J.M. Lieu, *The Race of the God-Fearers*, *Journal of Theological Studies* 46 (1995) 2, s. 483–501; tenże, *Do God-Fearers make good Christians?*, w: *Crossing the Boundaries. Essays in Biblical Interpretation in Honour M. D. Goulder*, red. S.E. Porter, P. Joyce, J.D. Orton, Leiden–New York–Köln 1994, 329–345.

²⁷ Szerzej o tym zjawisku: S. Jędrzejewski, *Apokaliptyka jako rodzaj literacki*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 51 (1998), 29–35.

dla współczesnych Sybilli mogło dotrzeć do większej liczby odbiorców. Dodatkowo staranność językowa autora i nawiązanie do dziedzictwa kulturowego Greków²⁸ mogły uczynić z Księgi skuteczny oręż w głoszeniu prawdy o jedynym Bogu.

Odwołanie do historii ówczesnego świata, z wypukleniem momentów trudnych i tragicznych, to kolejny sposób, jakiego podejmuje się Sybilla, by wskazać drogę do nawrócenia. Wybierając z dziejów te wydarzenia, które charakteryzowały się okrucieństwem, autor przesłania stara się wzbudzić w swoich odbiorcach refleksję nad światem, w którym przyszło im żyć. Jako przyczyny sprawcze kondycji ludzkości wskazuje on: nieprawość, niemoralność i zwrócenie ku fałszywym bożkom. Naturalną reakcją tych, którzy przejęli się słowami Sybilli byłaby negacja praktykowanego przez nich do tej pory bezbożnego sposobu życia, a następnie podążanie drogą wskazaną przez prorokinię.

Odwołanie do traumatycznych wydarzeń ma także inny cel. Słowa Sybilli, zarówno te dotyczące przeszłości, jak i te mówiące o przyszłości, budzą w słuchaczach przerażenie i chęć ratunku. To zabieg, który ma na celu wprowadzenie pogan na drogę poznania jedynego Boga. Odwrócenie się od nieprawości – choćby i było poddyktowane strachem – może przynieść ocalenie. Jeśli nie refleksja, to może strach skłoni błędzących do uznania prawdy.

Dodatkowym wzmocnieniem głoszonego przesłania wydaje się obraz nagrody, jaka czekać będzie nawróconych w ich nowym życiu. Autor zdaje sobie sprawę z tego, że nie wszyscy mogą podjąć pokutę i zwrócić się do prawdziwego Boga. Wtedy to na świat spadnie straszliwa kara pod postacią ognia. Zamieni on w popiół cały świat, sprawiedliwych wespół z bezbożnymi. Jednak Ci, którzy odstąpili od swoich nieprawości i uznali jedynego Boga Stwórcę, zostaną wskrzeszeni do wiecznej szczęśliwości. Ich śmierć nie jest końcem, lecz początkiem wspaniałego życia.

Wymagania stawiane poganom przez Sybillę nie są wielkie. Wytycza ona pewne niezbędne minimum tym, których serce zostanie poruszone przez jej słowa. Mają oni kochać „wielkiego Boga”, chwalić Go, modlić się przed posiłkiem (w. 24–26). To zalecenia wyrażone w sposób pozytywny, reszta przybiera charakter negatywny, tworząc zbiór zakazów. Wśród nich znajdują się: oddawanie czci bożkom i kult w świątyniach (por. w. 27–30), morderstwa (por. w. 31), kradzieże (por. w. 32) oraz rozwiązłość (por. w. 33–34). Tyle według Sybilli wystarczy, by powstrzymać zmierzający ku zagładzie świat i by zapewnić sobie wieczną szczęśliwość. Swój apel o nawrócenie wieszczka ponawia przy końcu księgi. Wzywa do odłożenia na bok noży, będących narzędziami zbrodni, oraz odsunięcia od siebie zuchwałych występków (por. 160–161). Padają tu także słowa zachęty do szczerzej modlitwy i aktów pokutnych (por. w. 162–165).

Konkretne polecenia udzielone przez Sybillę stanowią drogowskaz dla tych, którzy postanowili wejść na ścieżkę poznania prawdziwego Boga. Nie są one wygórowane, niemożliwe do spełnienia, nie wymagają skomplikowanych zabiegów. Droga do prawdy stoi otworem przed chcącymi ją poznać.

²⁸ M. Miduch, *Miejsce pogan w rzeczywistości eschatologicznej apokalipsy żydowskich powstałych pomiędzy rokiem 70 a 132 po Chr.*, *Poznańskie Studia Teologiczne*, 28 (2014), 194.

Sybilliańska wyrocznia, skierowana do pogan, napisana w duchu pouczenia i wskazania drogi, stanowi doskonały przykład otwartości judaizmu diaspory²⁹. Jest świadectwem zarówno wyjścia poza nacjonalistyczne schematy, jak i szczerego oddania idei jedyne Boga Stwórcy. Sybilla pragnie wyprowadzić swoich zatopionych w pogańskich kultach słuchaczy na wyższy poziom oddawania czci Bogu. Ukazuje warunki moralne uczestnictwa w sferze religijnej, co dla starożytnych było pewnym *novum*³⁰. Nie rozwija jednak przesadnie wymagań stawianych tym, których zachęca do poznania Boga.

Forma wyroczni, autorstwo przypisane wielkiemu autorytetowi, język, odwołanie do apokaliptycznego stylu oraz tematyka dzieła sprawiają, że wykazuje ono wszelkie cechy potrzebne do tego, by dotrzeć do jak największej liczby osób współczesnych wieszczącemu. Autor *IV Księgi sybilliańskiej*, będąc realistą, zdaje sobie sprawę, że jego przesłanie nie przemieni całego pogańskiego świata. Stąd pojawiająca się w dziele idea eschatologicznej nagrody dla sprawiedliwych. To właśnie ten wybieg w przyszłość, odwołanie do tego, co nastąpi przy końcu czasów nadaje Księdze głębi teologicznej, przesuwa akcent z troski o doczesność na zaufanie Bogu. Zasady, które według Sybilli wyznaczają drogę sprawiedliwych, nie są celem samym w sobie, a jedynie pewną drogą do poznania prawdziwego Boga.

BIBLIOGRAFIA

- Apokryfy Starego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Warszawa: Vocatio 1999.
- Bartlett J.R., *Jews in the Hellenistic World. Josephus, Aristeeus, The Sibylline Oracles, Eupolemus*, Cambridge: Eupolemus University Press, 1985.
- Collins J.J., *The Sibylline Oracles*, w: *Jewish Writings of Second Temple Period*, red. M. Stone, Assen-Philadelphia: Van Gorcum – Fortress Press, 1984.
- Collins J.J., *The Sibylline Oracles of Egyptian Judaism*, Missoula: Scholars Press 1974.
- Ciecieliąg J., *Żydzi w okresie drugiej świątyni. 538 p. Chr.–70 po Chr.*, Kraków: Universitas 2011.
- Denis A.M., *Introduction à la littérature religieuse judéo-hellénistique*, t. 2, Turnhout: Brepols 2000.
- Dohmen Ch., Stemberger G., *Hermeneutyka Biblii Żydowskiej i Starego Testamentu*, Kraków: WAM 2008.
- Jędrzejewski S., *Apokaliptyka jako rodzaj literacki*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 51 (1998), 29–35.
- Jędrzejewski S., *Biblia i judaizm*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 2007.
- Jędrzejewski S., *Judaizm diaspory okresu Drugiej Świątyni*, *Seminare* 27(2010), 9–27.
- Lieu J.M., *Do God-Fearers make good Christians?*, w: *Crossing the Boundaries. Essays in Biblical Interpretation in Honour Goulder M.D.*, red. S.E. Porter, P. Joyce, J.D. Orton, Leiden–New York–Köln: Brill 1994, 329–345.
- Lieu J.M., *The Race of the God-Fearers*, *Journal of Theological Studies* 46 (1995) 2, 483–501.
- Mędała S., *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, Kraków: Enigma Press 1994.
- Miduch M., *Apokaliptyka żydowska o nadziei*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII 2012.
- Miduch M., *Miejsce pogan w rzeczywistości eschatologicznej apokalipsy żydowskich powstałych pomiędzy rokiem 70 a 132 po Chr.*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 28 (2014), 177–194.

²⁹ O dialogu między pogaństwem i judaizmem, wyrażonym w literaturze szerzej w: D.T. Runia, *Philo, Alexandrian and Jew*, w: *Exegesis and Philosophy: Studies on Philo of Alexandria*, Aldershot 1990, 4.

³⁰ Por. T. Zieliński, *Religia starożytnej Grecji. Religia hellenizmu*, Wrocław 1991, 150–151.

Oracula Sibilliana, red. C. Alexandre, Paris: Didot 1869.

Pisma apokaliptyczne i testamenty, red. M. Parchem, Kraków: Enigma Press 2010.

Rosik M., *Kościół a synagoga (30–313 po Chr.). Na rozdrożu*, Wrocław: Chronicon 2016.

Rubinkiewicz R., *Apokaliptyka u progu ery chrześcijańskiej*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 41 (1988), 51–59.

Runia D.T., *Philo, Alexandrian and Jew*, w: *Exegesis and Philosophy: Studies on Philo of Alexandria*, Aldershot: Variorum 1990.

Sanecki A., *Kanon biblijny*, Kraków: Dehon 2008.

Zieliński T., *Religia starożytnej Grecji. Religia Hellenizmu*, Wrocław (i in.): Ossolinem 1991.

UNA VIA SIBILLINA PER CONOSCERE DIO. IL QUARTO LIBRO DI SIBILLA *UN SEGNAVIA PER I GENTILI*

Sintesi

Il IV Oracolo Sibillino appartiene alla collezione dei libri che secondo la tradizione sono legati alla profetessa Sibilla. Ci troviamo sia la tradizione ebraica che cristiana. L'autore del IV Oracolo sibillino è legato alla diaspora ebraica. Il messaggio di quella opera è la chiamata alla conversione rivolta verso i pagani che conducono la vita empia. Sibilla – stigmatizzando le credenze pagane – indica la via che porta alla conoscenza del Dio vero. Di fronte alla fine che si avvicina, solo il sincero rivolgersi al Dio Creatore può portare uno alla salvezza.

Le parole chiavi: *IV Oracolo Sibillino*, conversione, paganesimo, *apocalittica* ebraica

SIBYLLINE WAY TO KNOW GOD. *THE FOURTH SIBYLLINE ORACLE AS A GUIDE FOR PAGANS*

Summary

The Fourth Sibylline Oracle is a part of books collection connected by an ancient prophet Sybil. We can find there both Jewish and Christian traditions. The author of *The Fourth Sibylline Oracle* is connected with the Jewish Diaspora.

The main theme of the book is a call to convert from paganism to the faith in one God the Creator. Sybil shows the way of knowing God by condemning impiety. In the perspective of the coming end only turning to God can help and give salvation.

Key words: apocalyptic, conversion, Diaspora, 4th Sibylline Oracle

Nota o Autorze

Maria **MIDUCH** – doktor teologii biblijnej w Katedrze Judaistyki i Hermeneutyki Biblijnej UPJPII, magister Studiów Bliskowschodnich UJ, wykładowca języka hebrajskiego i zagadnień biblijnych w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie. Zainteresowania badawcze: apokaliptyka żydowska, literatura międzytestamentalna, mesjanizm. Autorka bestsellerowych pozycji popularyzujących Pismo Święte: *Biografia Ducha Świętego* (Kraków: WAM 2015), *Biografia Boga Ojca* (Kraków: WAM 2016), *Biografia Syna Bożego* (Kraków: WAM 2017) – dop. J.N. Kontakt – e-mail: mariamiduch@gmail.com